

Úplná profesionalizace armád začíná být problém

(Komentář ke knize B. Pernici: *Profesionalizace ozbrojených sil*)

RECENZE

Profesionalizace moderních armád je v demokratických zemích zatím evidentně postupující realitou. Vyžádala si ji náročnost vedení soudobého boje, obsluha složitých a sofistikovaných zbraňových systémů, nechuť větší části mladé generace absolvovat povinnou základní vojenskou službu, její větší či menší selektivnost spojená s korupcí (s výjimkou Izraele), i zájem státu povolávat jen část branců a snižovat potenciální bojové ztráty ne plně kvalifikovaných vojáků.

Na našem území k tomuto kroku po přijetí branného zákona z 5. 12. 1868 došlo přijetím zákona č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon) s účinností dnem 1. 1. 2005 po 135 letech. Stalo se tak i přesto, že tehdy vládnoucí politická strana neměla profesionalizaci v programu. Při rozhodování o této podstatné změně převážily politické důvody získat mladé voliče.

Pokus o shrnutí dosavadních poznatků

Bohuslav Pernica se pokusil shrnout dosavadní poznatky v publikaci **Profesionalizace ozbrojených sil – trendy, teorie, zkušenosti**. Učinil tak ve čtyřech oddílech pod názvy Odvětví obrany a ozbrojené síly, Některé socioekonomické aspekty existence branné povinnosti a profesionálních ozbrojených sil, Ekonomická dimenze veřejného projektu profesionalizace ozbrojených sil a Odlišnost a podobnost veřejných projektů profesionalizace ozbrojených sil.

Jde zčásti o autorovo původní dílo a zčásti o výběr zahraničních a našich textů z posledních dvou desetiletí, které jsou v textu uvedeny jako ilustrace. Důraz je v publikaci kladen spíše na **socioekonomické** než **socio**ekonomické aspekty profesionalizace. Znamená to zaměření spíše na ekonomické než lidské zdroje. Z ekonomického hlediska je pro autora vnější bezpečnost veřejným statkem.

Profesionalizace je v práci chápána jako rozhodnutí nahradit vojáky v základní službě, vykonávající ji osobně, podobně jako daň, vojáky v zaměstnaneckém poměru. Tím se stávají součástí pracovního trhu. Investice do zbraňových systémů a vybavení vede poté ke zvýšení efektu, k úsporám lidské práce a chrání zdraví profesionálů. Práce je určena zájemcům z řad veřejnosti, vysokoškolským učitelům a studentům, tedy více méně členům bezpečnostní komunity.

Autor se zabývá profesionalizací jako realizací veřejného projektu. Vychází proto, někdy až nadměrně, z definování pojmu odvětví obrany ozbrojených sil a jejich systematizaci ve vztahu k Severoatlantické alianci. Je patrné, že prohlubováním koaličního spojení, a zejména specializací jednotlivých spojeneckých armád, se stává obrana státu a jeho státní suverenity nejen čímsi symbolickým, ale bohužel u mnoha subjektů i anachronickým, takže k tomu lze zaujmout jenom defenzivní až defetistický postoj, nelze ji prostě zajistit a není zatím bezprostřední ani střednědobý důvod něco na této situaci měnit. Pro jiné subjekty kritický postoj k této problematice determinuje historická paměť.

V této souvislosti rozlišovat funkci bezpečnosti státu na vnější a vnitřní je již nefunkční, obě se vzájemně prolínají. Někdejší diskuze probíhající za minulého režimu o nezákonnosti použití armády pro řešení vnitřních konfliktů ztrácí smysl. Je tomu tak proto, že ozbrojené síly jsou vytvářeny a organizovány v souladu s potřebami národní bezpečnosti i požadavky obrany.

To je mj. jedním z důvodů, proč se používá i pojem *odvětví* ve srovnání se zúženou kategorií *rezortu*. Ačkoli např. zařazení Hradní stráže a Vojenské kanceláře prezidenta republiky do ozbrojených sil je diskutabilní, subjekty v nich zařazené by měly být podle názoru některých členů bezpečnostní komunity součástí Kanceláře prezidenta republiky a jejími zaměstnanci. Zjednodušily by se tak dosavadní složité vazby a racionalizovalo financování.

Organizace ozbrojených sil je v působnosti jednotlivých států, ale zároveň musí respektovat, že jsou používány pro expediční účely, jakkoli jsou specificky jiné než v období koloniálních válek, i když dost lidí s tím nemusí souhlasit. Zapojování do zahraničních misí, které však zvyšuje riziko ohrožení zdraví, je zároveň demotivačním prvkem zájmu o službu v profesionálních ozbrojených silách. Svědčí o tom např. problémy Spojených států s rekrutací nových dobrovolníků v souvislosti s vysokými ztrátami armády v Iráku. Na druhé straně bylo a je nasazení vojáků v bojových podmínkách nejlepší vojenskou přípravou, jejím vyvrcholením a verifikací.

Stejně tak je zjevné, že se charakter ozbrojených sil mění na síly bezpečnostní, plní nevojenské úkoly, které jsou ve srovnání s vojenskými dynamickou globalizací světa stále četnější. Zjevně tak dochází i k úsporám ekonomickým, i když to zvyšuje náročnost na rozsah výcviku.

Autor uvádí, že důvodem, proč některé vlády váhají se zrušením branné povinnosti, je skutečnost, že je na ní založena také alternativní branná povinnost v podobě civilní služby a jejích variant, což také k ekonomickým úsporám státu, zvláště v sociální péči a ve zdravotnictví. V souvislosti se zrušením povinné základní služby dochází také k jiným problémům, jako je např. nedostatek řidičů a redukce kvantity dalších kvalifikací jako jsou pyrotechnici, chemici, ženisté, spojaři, opraváři, zdravotníci, kuchaři apod.

Dva modely ozbrojených sil

Autor v klíčové části publikace vychází z premisy, že v moderní době existují v demokratických společnostech dva modely ozbrojených sil:

1. Od dob Velké francouzské revoluce v roce 1789 vytvářené a doplňované na principu vynucené branné povinnosti občanů státu.
2. Od šedesátých let minulého století doplňované v nových historických podmínkách pouze dobrovolníky.

Nelze však plně tvrdit, že velké a sousedy i občanskými válkami neohrožované státy preferovaly většinou model plně profesionalizovaných ozbrojených sil a mnohdy byly takové ozbrojené síly i nástrojem podpory koloniální politiky těchto zemí, kdežto malé státy žijící vedle militantního souseda byly přímo odkázány na brannou povinnost. K potvrzení chybí důkladnější analýza i respektování historických determinací volby příslušného modelu (např. Bundeswehr by mohl být profesionalizován mnohem dříve než v jiných zemích, kdyby tu nehrály roli historické reminiscence, pro které je občanský prvek povinně zařazovaný do ozbrojených sil zároveň součástí civilního řízení a kontroly armády; není ani možné pominout charitativní efekt, který náhradní službou přinášejí ti, kdo v ozbrojených silách odmítají sloužit).

Absence sociologického a psychologického přístupu

Část nazvaná Některé socioekonomické aspekty existence branné povinnosti a profesionálních ozbrojených sil se věnuje především etymologii relevantních pojmů, právním souvislostem, ekonomickým faktorům a sociálním souvislostem doplňování ozbrojených sil a vzdělávání zájemců o profesionální službu; méně pozornosti se věnuje profesionálu jako jednotlivci, osobnostním charakteristikám, hodnotovým orientacím, ideovým zaměřením, životnímu stylu a zvláště motivaci této kategorie mladých lidí k této službě. Tento problém je ilustrován jen na příkladu motivační struktury zájmu a profesionální službu v americké armádě, i když existuje řada našich relevantních výzkumů.

Klíčem k pochopení profesionalizace je podle autora personální struktura ozbrojených sil. Nejpodnětnější je zvláště pasáž, která se zabývá objektivní nutností profesionalizace vzhledem ke kvalifikační náročnosti obsluhy moderních zbraňových systémů a vedení soudobého boje. V práci se sice objevují statistické údaje o vývoji podílu profesionálního vojenského personálu ve vybraných evropských státech, ale chybí tu reflexe eventuálních ergonomických a podobných studií o růstu náročnosti výkonu pracovních profesionálních rolí vojenských profesí.

Strategie přechodu k profesionalizaci

Existují v podstatě dvě strategie přechodu k profesionálním ozbrojeným silám. První je postupná a respektuje především náročnost výkonu pracovních rolí vojenských profesí v závislosti na délce vojenské základní služby, tzn. pokud se zkracuje, postup se urychluje, a naopak. Je to závislé i na finančních prostředcích, které společnost a její decizní orgány na tento projekt poskytnou.

Druhou strategií je profesionalizace skoková, jednorázová, kterou z politických důvodů přijala i naše vláda. Ačkoli se zdálo, že její realizace se setká s problémy, i když nastaly, přesto byly s jistými dosud trvajícím potížemi zvládnutelné. Tímto krokem jsme se také zbavili selektivity, a tedy i spravedlnosti či nespravedlnosti při zařazování branců do vojenské základní služby a s tím spojenou potenciální korupcí, kterou se někdy podařilo i odhalit a potrestat.

Ženy v ozbrojených silách

Ženský prvek v ozbrojených silách chápe autor především jako rozšíření základny demografického zdroje, z něhož jsou ozbrojené síly doplňovány. Ženám jsou otevřeny všechny vojenské odbornosti s výjimkou těch, které jsou limitovány jejich odlišnými fyziologickými, biologickými aj. vlastnostmi.

Díky této problematice se také autor mohl nejobširněji věnovat sociálním souvislostem výkonu pracovních rolí profesionálních vojáků. Zařazení žen do ozbrojených sil však vyžaduje dodatečné finanční náklady. Přesto lze očekávat, že stejně jako v jiných demokratických zemích bude jejich podíl v ozbrojených silách růst.

Je profesionalizace ozbrojených sil současným trendem?

Určitě ano a zcela jistě v euroatlantické demokratické zóně. Jak autor uvádí, z dnešních 26 zemí Severoatlantické aliance již do historicky převratného roku 1989 profesionalizovaly,

Velká Británie, Spojené státy, Kanada a Lucembursko, což zprvu svědčilo o tom, že si to mohou dovolit jen bohaté země s dlouhodobou demokratickou tradicí. I následující Belgie a Nizozemí to potvrzovaly. (Pokud např. neprofesionalizal Pákistán.) Od začátku nového tisíciletí jako by symbolicky se pro profesionalizaci v rychlém sledu rozhodly Francie, Portugalsko, Španělsko, Itálie, Maďarsko, Česká republika, Slovinsko a Slovensko. Do roku 2008 to mají v plánu Rumunsko, Bulharsko a Lotyšsko a nejspíš také Litva a Estonsko. Do roku 2012 chce jít touto cestou i Polsko, zatímco SRN to nyní z rozpočtových a ne již politických důvodů oddaluje. Dánsko a Norsko mají tradičně (stejně jako Švýcarsko jako nečlenský stát NATO) silné miliční prvky, Řecko a Turecko se potýkají s bezpečnostní problémy. Což byl nejspíš i hlavní limit, jak se jednotlivé země pro profesionalizaci rozhodovaly. Jen Island si díky geopolitickému postavení může dovolit luxus nemít s výjimkou pobřežních hlídek armádu.

Z výčtu je zřejmé, že kromě existujících bezpečnostních hrozeb a z nich vyplývajících rizik pro jednotlivé země byl další hlavní determinantou nejen rozhodovacího procesu, ale zejména charakteru profesionalizace fakt, šlo-li o demokratickou a vyspělou západní zemi nebo o stát postkomunistický, kde profesionalizace byla spojena s dokončením demokratizace a transformace a posléze hlavně modernizace ozbrojených sil.

Vážným problémem je i zajištění činností, které dosud vykonávali vojáci v základní službě prostřednictvím objednávaných služeb, a jak řadu těchto činností zajišťovat při bezpečnostním ohrožení. Na druhé straně se sice vojenští ekonomové zabývají finančními náklady spojenými s profesionalizací a jakým důsledkům dochází při eliminaci základní vojenské služby, ale chybějí studie, jaký efekt přináší společnosti, zůstávají-li tito mladí lidé v pracovním procesu.

Odpovědět v závěru na otázku v mezititulku, jestli je profesionalizace ozbrojených sil trendem do budoucnosti, není jednoduché. Autor si to sám v závěru uvědomuje. Nemůže na to samozřejmě v této práci plně odpovědět. Vzhledem ke své profesi se věnoval především ekonomickým souvislostem profesionalizace. Sociálních souvislostí se dotýkal, zejména pokud jde o vztah profesionálů k armádě jako zaměstnavatelské instituci, jejich odměňováním, personálními záležitostmi apod. Sociologické a psychologické problémy vojenských profesionálů nebyly v popředí jeho zájmu. Tento předpoklad bylo možné splnit jen spojením s příslušným odborníkem. V každém případě by to vyžadovalo samostatnou monografii nebo alespoň studii, pokud se tuto problematiku nepodaří v budoucnosti zpracovat komplexně.

Vrátíme-li se k prognóze profesionalizace jako perspektivního trendu, je závislá na vývoji bezpečnostní hrozeb a z nich vyplývajících rizik, ale zejména na tom, jak světové společenství a zvláště Spojené státy jako jediná supervelmoc bude na ně reagovat.

Pokud se nepodaří výrazně zlepšit primární příčiny bezpečnostních hrozeb jako jsou neustále se prohlubující problémy sociální, ekonomické, ideové, náboženské, etnické, axiologické, environmentální a další, a převládne-li intervencionistická strategie nad multikulturální, resp. internacionalistickou, je návrat k povinné vojenské službě objektivní nezbytností. Může to uspíšit i jiný trend, kdy dobrovolný vstup do ozbrojených sil představuje společenský vzestup převážně jen pro nebělošská etnika, což může zvyšovat bezpečnostní rizika, a proto v mnohých zemích již bez ohledu na politické důsledky a opuštění multikulturalismu stanovují proporční limity pro příslušníky těchto etnik.

Bohuslav Pernica, Profesionalizace ozbrojených sil – trendy, teorie, zkušenosti.

Ministerstvo obrany ČR – AVIS Praha 2007, ISBN 978-80-7278-381-6.

PhDr. Antonín Rašek